

DOSYA/GÖZLEM VE GÖRÜŞLER

KAPİTALİZMDE TIP EĞİTİMİ NASIL OLUR?

Alpay AZAP*

Tıp eğitimi ile ilgilenen toplum ve hekim okuyucuları için bu sorunun yanıtı çok zor olmasa gerek. Kapitalizmde nasıl bir tıp eğitimi olduğuna ilişkin bu dergide pek çok şey yazıldı, çizildi. Dosyalar hazırlandı, raporlar, makaleler yayımlandı. Bu yazı, tüm bu yayımlananlardan faydalanarak bu soruya olabildiğince bütünlüklü bir yanıt vermeye ve bazı noktaları tartışmaya açmaya çalışan bir yazıdır.

Bir üst yapı kurumu olarak tıp eğitimi:

Kısaca hatırlayacak olursak; bir toplumun en genel anlamda yapılanmasını ve işleyişini belirleyen o toplumun üretici güçleri (üretim araçları ve onları kullanan veya üreten emek gücü) ve üretim ilişkileri (üretim sırasında insanlar, kurumlar, sınıflar vb. arasında gelişen ilişkiler) dir. Üretici güçler ve üretim ilişkileri o toplumun alt yapısını oluşturur ve bu alt yapı var olan üretim ilişkilerinin devamını sağlamaya yönelik kurumların (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, hukuk, din, politika, zor, sanat, felsefe vb) ki bunlara üst yapı kurumları denmektedir, içeriğini belirler. Ancak bu belirleme tek yönlü olmayıp üst yapı kurumları da alt yapı üzerinde ve kendi aralarında dinamik bir etkileşim ve karşılıklı belirleyicilik ilişkisi içindedirler. Toplumsal ilişkilerin karmaşık ve son derece zengin dokusu bu şekilde basitçe şematize edilebilir. Bu şemada temel belirleyenin alt yapı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Eğitim, tıp eğitimi, var olan üretim ilişkilerinin devamını sağlama görevi olan bir üst yapı kurumudur. Bir başka deyişle, tıp eğitimi, üretim ilişkilerinin belirlediği ekonomik sistemin devamını sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere vardır. Ekonomik sistem, varlığını sürdürmek için hangi davranış kalıplarına ve hangi teknik özelliklere sahip hekim tipine/tiplerine ihtiyaç duyuyorsa, tıp eğitimi o özelliklere sahip hekim/hekimleri yetiştirmeye yönelik programlanır.

Kapitalist sistemde üretim ilişkilerinin ihtiyaç duyduğu davranış kalıbı, bireyci olmak, önyargılarla hareket etmek, bilimsel düşünceden uzak dogmatik düşünmek, sorgulamamak, edilgen olmak, kolay güdülebilme ve kendi mesleği dışındaki her tür konudan uzak durmak olarak özetlenebilir. Dolayısı ile kapitalizmde eğitim sistemi, okul öncesinden üniversiteye kadar örgütlenmiş kurumları ile bu özelliklere sahip bireyi yetiştirmek için çalışır. Tıp eğitimi veren fakülteleri de bu örgütlenmenin içinde görürüz.

Tıp eğitiminin bu birincisi ile bağlantılı olan asli görevi, ekonomik sistemin kurduğu sağlık sisteminin ihtiyaç duyduğu özelliklere sahip hekimler yetiştirmektir. Tıp eğitiminin içeriğini var olan sağlık sistemi ve bu sağlık sistemini kuran ekonomik sistem belirlemektedir. Bu nedenle tıp eğitiminin yapısını anlamak için kapitalizmin sağlık sistemini neden ve nasıl örgütlediğini tartışmak gerekir.

* Dr., Toplum ve Hekim Yayın Kurulu Üyesi

Kapitalizm Sağlığı Neden ve Nasıl Örgütler?

Kapitalizm sağlığı örgütlerken başlıca şu kaygıları güder:

1. Emek gücünün ertesi gün iş başında olabilecek kadar sağlıklı olması ve böylece üretimin aksamaması: Emek gücünün az bulunduğu ve görece değerli olduğu, üretimin özellikle nitelikli emek gücüne dayandığı dönemlerde kapitalizm, emekçi sınıfları sağlıklı kılmak üzere sağlık sistemini örgütlemek ve sağlığa yatırım yapmak durumunda kalır. Ancak son tahlilde emek gücünün sağlığı bir maliyet sorunu yaratacağından, olabildiğince ucuz bu sorunu çözmeye çalışır. Olabildiğince yaygın, kolay ulaşılabilen ve kamu kaynaklarından finanse edilen bir sağlık sistemi kurar. Aslında böylelikle hem emek gücünün devamı ucuz sağlanmış hem de emekçi kesimlerin gözünde prestij ve meşruiyet kazanılmış olur. Deyim yerindeyse ağızlara bir parmak bal çalınır.

Bunun tıp eğitimine yansımaları, pahalı teknolojilerden ucuz ve basit yöntemler kullanarak hastalıklara tanı koyabilen, koruyucu hekimlik konusunda -hastalıkların tedavisinde olduğu ölçüde olmasa da- birikimli, üretim süreçleri ve bunların sağlık üzerindeki etkileri hakkında gerektiği kadar bilgi sahibi hekimler yetiştirmek üzere programlanmıştır.

2. **Sağlıktan kar etmek:** Üretim sisteminin daha az nitelikli emek gücüne gereksinim duyduğu ve/veya yedek işgücünün (işsizlerin) sayısı çok olduğu dönemlerde veya coğrafyalarda kapitalizm, bir maliyet olarak gördüğü sağlığı bu şekilde örgütlemekten vaz geçer ve dünyanın pek çok yerinde son 20 yılda görüldüğü üzere kamu sağlık kurumlarını özelleştirmeye, sağlığı piyasa kurallarına terk etmeye başlar. Bu durumda bir sağlık sisteminden değil, bir sağlık sektöründen bahsetmek daha doğru olacaktır. Emek gücünün ertesi gün iş başı yapabilmesi için örgütlenen, çok daha ucuz olan ve aynı nedenle kar getirmeyen koruyucu hekimlik uygulamaları terk edilir. Asıl para kazandıran tanı ve tedavi üzerinde yoğunlaşılacaktır. İnsanlar hastalandıkça kar artacağından insanların hastalanmalarını engelleyecek alanlardaki çalışmalar getirmedikleri ölçüde bir kenara bırakılacaktır. Sağlığın kar hedefli bir sektör haline getirildiği bu dönemlerde tıp eğitimi de duruma uyum sağlayacak şekilde programlanır. Tıp eğitiminin içeriği tamamen uzmanlık yönelimli, teknoloji bağımlı, tedavi etmeye yönelik hale getirilir. Koruyucu hekimlik uygulamalarına ilişkin ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmeye yönelik bilgiler müfredatlardan silinir. Böylesi bir tıp eğitiminden geçen hekim, edindiği onca bilgi ve sunulan pahalı teknolojik olanaklara karşın toplum sağlığını korumak bir yana kendi sağlığını korumaktan bile acizdir. Hastalıkların nedenleri ile değil sonuçlarıyla ilgilenir. Hastaları biyo-psiko-sosyal bir canlı olarak değil bir organ olarak algılar, bütünü görme yeteneğinden uzaktır. Kendisi de sağlık hizmetini para kazanma aracı olarak görür ve etik değerler, para kazanmasını engellemediği sürece değerlidir. Pahalı teknikleri kullanmadan pnömoni tanısı koyamayacak kadar teknolojiye bağımlıdır.

Sağlığın piyasalaştırıldığı dönemlerde karı artırabilmek için en etkili yöntemlerden biri sağlık sektöründe istihdam edilen emek gücünün değerini düşük tutmaktır. Bunu sağlamanın yolu da çok miktarda ancak düşük kalitede emek gücü yetiştirmektir: sürekli yeni tıp fakülteleri açılır, eğitim için en temel gerekliliklerden yoksun bu fakülteye yüzlerce öğrenci alınıp hekim olarak mezun edilir. Bugün Türkiye'de tıp eğitiminde rol alan herkesin şikayet ettiği fazla öğrenci sayısının aslında sistem için bu kadar basit ve kendi içinde tutarlı bir mantığı vardır. Mezun edilecek ihtiyaç fazlası hekimler sağlık sektöründe ucuz çalışmak zorundadır çünkü yedek işgücü (işsizler) daha ucuz çalışmak üzere kapıda beklemektedir.

3. **Toplumdaki egemen kesimlere nitelikli sağlık hizmeti sunmak:** Kapitalist toplum sınıflı ve tabakalı bir toplumdur. Toplumun çok zengin kesimleri zaten sağlık hizmeti ihtiyacını yurt dışında, gelişmiş ülkelerde karşılamaktadır. Ancak bunu yapabilecek kadar parası olmayanlar için ve acil durumlarda neredeyse yurt dışı ile boy ölçüşebilen bir sağlık hizmeti gerekecektir. Bunun için son derece gelişmiş teknolojik olanaklara ve iyi yetişmiş sağlık insan gücüne sahip özel hastaneler kurulur. Bu hastaneler bir yandan sağlıktan en çok kar elde ederlerken diğer yandan toplumun üst tabakalarına istedikleri maksimum sağlık hizmetini sunmuş olurlar. Bu merkezlerde çalışacak hekimler nerede yetiştirilecektir? Örneklerini hep gördüğümüz üzere burada çalışan hekimler, bir şekilde eğitimlerinin bir kısmını yurt dışında yapmış ve/veya kendini var olan tıp eğitimi içinde iyi yetiştirebilmiş hekimlerdir. Söz konusu kendi sağlıkları olunca egemen kesimler kendi eğitim sistemlerine güvenmemektedirler.

Bu üç temel kaygıyla örgütlenen sağlık sistemleri ve bunların gerektirdiği tıp eğitimi modelleri, genellikle bir toplumda bir arada ve içiçe bulunurlar. Aralarına keskin birer çizgi çizerek ayırmak mümkün değildir. Uzak bir dağ köyünde hiçbir teknolojik olanak olmaksızın sağlık hizmeti verecek hekim de, ülkenin en gelişmiş hastanelerinden birinde teknolojinin son olanaklarını kullanarak dünyada yeni uygulanmaya başlanan bir yöntemle hastayı tedavi edecek hekim aynı ülkede benzer tıp eğitiminden geçmektedir. Bu durum bir çeşit şizofreni gibi algılsa da aslında sistem kendi içinde son derece tutarlıdır. Dağ başındaki sağlık hizmetini kimin, nasıl verdiği, verip veremediği sistemi ilgilendirmemektedir.

Yeni eğitim modelleri nereye oturuyor?

Son yıllarda çok gündemde olan yeni eğitim modellerine (toplum yönelimli tıp eğitimi, topluma dayalı tıp eğitimi, probleme dayalı öğrenim, aktif eğitim vb), birey olarak daha gelişkin, hekim olarak daha bilgili, toplumun sağlık sorunlarına duyarlı, sağlığı kar alanı olarak görmeyen hekimler yetiştirme misyonu biçilmektedir. Gerçekten de öğrenciyi merkeze alan, inisiyatif tanyan bu yöntemlerin, birey olarak daha araştırmacı, sorgulayıcı, bilimsel düşünen, sorumluluk sahibi, yaratıcı, kolektif çalışmaya açık, demokratik davranış kalıplarına sahip,

meslek anlamında birikimli ve yetenekli hekimler yetişmesine klasik yöntemlere göre çok daha fazla olanak sağlaması doğaldır. Bunun böyle olduğuna ilişkin yapılan bazı karşılaştırmalı bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, yeni eğitim modellerinin az gelişmiş ülkelerin halklarının, toplumda ihmal edilen geniş emekçi kesimlerin sağlık sorunlarına çözüm getirecek modeller olduğunu savunanlar, yetiştirdiği hekim tipine bakarak bu modellerin sosyalist bir bakış açısının ürünü olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Ancak gerçekte durum tam olarak böyle değildir. Yeni eğitim modellerini en yaygın uygulayanlar gelişmiş kapitalist ülkelerdir. Bu ülkelerde yaşlı ve bakıma muhtaç kronik hastalıkları olan nüfusun artması, maliyetleri azaltmak için evde bakım hizmetleri verilmesini gerektirmiştir. Bu hizmetleri verebilecek bir hekim tipine ihtiyaç vardır. Bu nedenle örneğin ABD’de sigorta firmaları yeni eğitim modellerini desteklemektedirler.

Tıp eğitimi tartışmalarında önemli olan, bir yöntemin diğerine üstünlüğünden öte o eğitim yönteminin toplumun büyük çoğunluğunun sağlık sorunlarının çözümünde ne kadar etkili olduğudur. Sağlık sorunlarının çözümü tek başına tıp eğitimi ile sağlanamaz. Çünkü toplumun büyük çoğunluğunun sağlıklı yaşamasını, toplumun sağlık düzeyinin yükselmesini belirleyen şey sağlık örgütlenmesi veya sağlık sistemidir. Tedavi edici hekimliğe yönelmiş, kar hedefiyle giderek daha da pahalılaştıran, toplumun çok küçük bir kesiminin ulaşabildiği

sağlık sistemi söz konusu olduğunda, bu sistemde çalışacak hekimlerin nasıl eğitildikleri, hangi iyi niteliklere sahip oldukları önemsizleşmektedir.

Kapitalizmin tıp eğitimindeki en önemli açmazı burada yatmaktadır. Ücretsiz, kolay ulaşılabilir ve nitelikli bir sağlık hizmeti örgütlenmediği sürece tıp eğitimindeki, bizim sorun diye tanımladığımız aslında kapitalist sistem için sorundan çok “istenen ve bilerek yapılan” olan, öğrenci sayısındaki fazlalık, niteliksizlik, dogmatik, ezberci, tedaviye yönelik, teknoloji bağımlı eğitim ve bu eğitimin getirdiği sorunlar çözülemeyecektir.

KAYNAKÇA

Aksakoğlu G (2001), Ekonomik Sistemler ile Tıp Eğitimi Etkileşimi Toplum ve Hekim 16(3): 171-76.

Azap A. (2001), Eğitim Ne İçin? Toplum ve Hekim 16(3):162-63.

Okuyan Z. (2001), Topluma Dayalı Tıp Eğitimi: Sorunlar ve Engeller. Toplum ve Hekim 16(3):177-180.

Sayek İ, Kılıç B. (2000), Türk Tabipleri Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu .

Terzi C. (2000), Toplum Sağlığına Uzanan Bir Köprü: Tıp Eğitimi. İletişim Yayınları.